

Dziecko jako świadek w procesie karnym w ujęciu teoretycznym i praktycznym

DOMINIKA BRULIŃSKA^{*}

Zakład Prawa Karnego i Kryminologii
Katedra Prawa Karnego
Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

DIANA DAJNOWICZ^{**}

Zakład Prawa Karnego i Kryminologii
Katedra Prawa Karnego
Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

1. Uwagi ogólne

Wśród najważniejszych celów postępowania karnego wyróżnia się m.in. konieczność wykrycia i pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa. Zgodnie z art. 2 § 1 pkt 2 k.p.k.¹, aby cele postępowania karnego były możliwe do osiągnięcia, konieczne jest trafne zastosowanie odpowiednich instrumentów reakcji prawnokarnej zmierzających do ujawnienia wszelkich okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa. Jedną z form ujawnienia okoliczności popełnienia czynu zabronionego stanowią zeznania świadków, będące środkiem dowodowym pochodzącym od osobowego źródła dowodowego.

^{*} Autorka tekstu w zakresie badań empirycznych.

^{**} Autorka tekstu w zakresie analizy dogmatycznej.

¹ Ustawa z dnia 7 czerwca 1997 roku — kodeks postępowania karnego, Dz.U. Nr 89, poz. 555.

Umiejętność spostrzegania tego, co dzieje się wokół nas, wykształcamy na bardzo wczesnym etapie rozwoju, co w konsekwencji umożliwia nam wcielenie się w rolę świadka zdarzenia w sposób niezależny od naszego wieku. W kontekście tego konieczne jest zwrócenie uwagi na kategorię świadka — dziecka, które bez wątpienia wymaga szczególnej uwagi i ochrony ze strony organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Przedmiotowy artykuł ma na celu ukazanie norm, którymi organ sądowy kieruje się podczas przesłuchiwania małoletniego w charakterze świadka. Posłużyło temu skonfrontowanie kodeksowych regulacji przeprowadzania dowodu z przesłuchania dziecka z praktyką postępowania na przykładzie wybranych spraw rozpoznawanych w Sądzie Rejonowym w Białymstoku. Przeprowadzenie analizy teoretycznej i praktycznej umożliwiło szczegółowe poznanie zasad przesłuchiwania małoletniego, które to ma ogromne znaczenie dla właściwego przebiegu procesu karnego i w konsekwencji zastosowania adekwatnych do zaistniałych okoliczności kary bądź środka karnego.

2. Małoletni jako kategoria świadka

Świadek, w potocznym rozumieniu tego pojęcia, jest to osoba, która dostarcza informacji w zakresie swojej wiedzy o danych okolicznościach sprawy. W literaturze prawniczej rozróżnia się natomiast dwie kategorie świadków, tj. świadka w rozumieniu faktycznym, jako osobę, która była przy popełnieniu czynu zabronionego, oraz świadka w rozumieniu procesowym jako osobę wezwaną do procesu w charakterze świadka przez organ procesowy, w którego ocenie świadek posiada informacje na temat toczącego się postępowania². Na gruncie przepisów kodeksu postępowania karnego pojęcie świadka nie zostało wprost określone, jednak w oparciu o art. 177 § 1 k.p.k. możliwe jest sformułowanie jego definicji. W myśl powołanego przepisu świadek powinien być rozumiany jako osoba, którą wezwano w tym charakterze i która ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania.

² K. Boratyńska, Ł. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2012, s. 167.

Zeznania świadka to bardzo ważny środek dowodowy, który umożliwia poszerzenie perspektywy podczas oceny całokształtu materiału dowodowego. Pomimo że nowe technologie, w sferze pozyskiwania dowodów popełnienia przestępstwa na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci, uległy imponującemu rozwojowi, zeznania składane przez świadka wciąż mają doniosłe znaczenie dla prawidłowej rekonstrukcji przebiegu zdarzeń³. Potwierdzają to również statystyki, zgodnie z którymi osobowe źródła dowodowe dostarczają w toku postępowania prawie 90% wiadomości stanowiących podstawę faktyczną rozstrzygnięcia⁴.

Przepisy kodeksu postępowania karnego nie wskazują ograniczeń dotyczących wieku świadka i tym samym dopuszczają do sytuacji, w której zeznania składa osoba małoletnia. Co interesujące, uczestnictwo dziecka w postępowaniu karnym w charakterze świadka nie zawsze było dopuszczalne (choćby w średniowieczu korzystanie z tego rodzaju osobowego źródła dowodowego było zakazane). Obecnie kwestia dziecka będącego świadkiem w toku postępowania również budzi pewne kontrowersje oraz wątpliwości. Przeciwnicy uczestnictwa dziecka w czynności przesłuchania często argumentują, że wyjątkowo trudnym zadaniem jest wzbudzenie zaufania u dziecka, które to jest obligatoryjnym elementem wiarygodnych zeznań. Materiałowi dowodowemu pochodzącemu od dziecka zarzuca się w ten sposób małą przydatność na gruncie procesu karnego. Niekiedy można spotkać się także z zarzutem, że zeznania świadka, będącego dzieckiem, stanowią naruszenie zasady bezpośredniości ze względu na względną niedopuszczalność przesłuchiwanie świadka małoletniego na rozprawie, jeśli był już słuchany na wcześniejszym etapie postępowania. W ocenie jednak większości przedstawicieli doktryny dopuszczalne jest ustalenie faktu za pomocą dowodu pochodnego, szczególnie gdy dowód pierwotny nie istnieje bądź nie jest dostępny, stanowi to bowiem jak najbardziej pożądane ustępstwo wobec realizmu życia codziennego⁵.

Prawodawca dopuścił możliwość czerpania informacji dowodowych z zeznań składanych przez dzieci, jednocześnie podkreślając ich

³ R. Kosior, *Udział biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 4, s. 43.

⁴ T. Hanusek, *Kryminalistyka. Poradnik detektywa*, Katowice 1993, s. 51.

⁵ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 270.

wyjątkowy charakter, który wymaga szczególnych regulacji w przestrzeni procedury karnej. Formułując zasady przesłuchiwania małoletnich, ustawodawca jednocześnie określił zarówno zasady ochrony świadków (w tym pokrzywdzonego składającego zeznania w charakterze świadka) przed wtórną wiktyimizacją, jak i granicę tej ochrony, mając na uwadze szczególnie potrzeby dotarcia do prawdy i konieczność zapewnienie osobie oskarżonej podstawowych uprawnień do realizowania obrony⁶.

Jako jeden z wielu przykładów szczególnej ochrony prawnej, jaką otacza się w procesie karnym małoletniego świadka, wskazać można przepis art. 171 § 3 k.p.k., w którym wyraźnie stwierdzono, że czynności procesowe dokonywane z udziałem świadka, który nie ukończył 15 roku życia, powinny być przeprowadzane w obecności jego przedstawiciela ustawowego lub faktycznego opiekuna, chyba że stoi temu na przeszkodzie dobro postępowania (np. gdy to opiekun jest oskarżonym o popełnienie czynu przestępczego wobec tego małoletniego).

Innym przykładem szczególnego rodzaju ochrony jest tworzenie tzw. niebieskich pokojów (również: błękitny pokój lub przyjazny pokój przesłuchań), w których przeprowadzany jest dowód z przesłuchania dzieci. Konieczność przesłuchiwania małoletnich w odpowiednio dostosowanych do tego pomieszczeniach ustawodawca wyraził w art. 185d k.p.k., który został dodany do kodeksu postępowania karnego ustawą z dnia 13 czerwca 2013 r. o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz ustawy — Kodeks postępowania karnego⁷. Wprowadzenie do procedury karnej wskazanej regulacji argumentowano dostrzeżeniem konieczności zapewnienia przyjaznych warunków przesłuchania pokrzywdzonych i świadków, zwłaszcza w sytuacji, gdy są nimi osoby małoletnie⁸.

Przyjazny pokój przesłuchań to odpowiednio przystosowane i zaopatrzone pomieszczenie służące przeprowadzaniu przesłuchań dzieci w taki sposób, aby ta czynność dowodowa była jak najmniej traumatyczna. Przyjazny pokój przesłuchań jest miejscem, w którym przestrzeń musi być odpowiednio zaaranżowana, tj. muszą się w tym miejscu znaj-

⁶ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 507.

⁷ Dz.U. z dnia 27 lipca 2013 r., poz. 849.

⁸ E. Pływaczewski *et. al.*, *Nowe rozwiązania w zakresie przesłuchania małoletnich ofiar przestępstw seksualnych z perspektywy teorii i praktyki w Polsce*, oprac. niepubl., Białystok 2015, wydruk komputerowy, s. 4.

dować przedmioty o odpowiednich kształtach z zachowaniem odpowiedniej kolorystyki⁹.

Inicjatywa tworzenia niebieskich pokoi powstała w ramach działalności Fundacji Dzieci Niczyje, natomiast wraz z upływem czasu do rozwoju idei przesłuchiwanie dzieci w przyjaznym miejscu przyłączyło się polskie Ministerstwo Sprawiedliwości¹⁰. Aktualnie tzw. błękitne pokoje tworzone są głównie przy sądach rejonowych oraz w komendach policji¹¹, przeprowadzenie zaś przesłuchania dziecka w danej siedzibie zależy od etapu postępowania karnego (gdy dziecko przesłuchiwane jest dopiero na rozprawie — przesłuchuje się w pokoju znajdującym się w sądzie).

Z kolei na gruncie postanowień procedury karnej przepisami najpełniej regulującymi przesłuchiwanie małoletniego świadka są art. 185a oraz art. 185b k.p.k. Pierwszy przepis dotyczy przesłuchania w charakterze świadka małoletniego pokrzywdzonego, natomiast drugi odnosi się do szczególnego trybu przesłuchania świadka, który nie jest pokrzywdzonym. Zgodnie z art. 185a k.p.k. pokrzywdzony może być przesłuchany w charakterze świadka w sytuacji, kiedy popełniono w stosunku do niego przestępstwa z użyciem przemocy bądź groźby bezprawnej lub przestępstwa przeciwko wolności, wolności seksualnej i obyczajności oraz przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, a konkretnie:

1. pozbawienie wolności (art. 189 k.k.),
2. handel ludźmi (art. 189a k.k.),
3. groźba karalna (art. 190 k.k.),
4. uporczywe nękanie (art. 190a k.k.),
5. zmuszanie (art. 191 k.k.),
6. utrwalanie wizerunku nagiej osoby bez jej zgody (art. 191a k.k.),
7. zabieg leczniczy bez zgody pacjenta (art. 192 k.k.),
8. naruszenie miru domowego (art. 193 k.k.),
9. zgwałcenie (art. 197 k.k.),
10. wykorzystanie bezradności lub niepoczytalności do celów seksualnych (art. 198 k.k.),

⁹ <http://dziekoswiadek.fdn.pl/informacje-ogolne> (dostęp: 19 lutego 2015).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Np. w województwie podlaskim przyjazne pokoje przesłuchań mieszczą się w Sądzie Rejonowym w Sejnach, w Komendzie Miejskiej Policji w Suwałkach, w Sądzie Rejonowym w Łomży oraz w Sądzie Rejonowym w Białymstoku, *ibidem*.

11. wykorzystanie zależności lub krytycznego położenia do celów seksualnych (art. 199 k.k.),
12. wykorzystanie seksualne małoletniego (art. 200 k.k.),
13. kazirodztwo (art. 201 k.k.),
14. pornografia (art. 202 k.k.),
15. zmuszanie do prostytucji (art. 203 k.k.),
16. czerpanie korzyści z prostytucji (art. 204 k.k.),
17. bigamia (art. 206 k.k.),
18. znęcanie się (art. 207 k.k.),
19. rozpijanie małoletniego (art. 208 k.k.),
20. niealimentacja (art. 209 k.k.),
21. porzucenie małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 210 k.k.),
22. uprowadzenie małoletniego lub osoby nieporadnej (art. 211 k.k.)¹².

Powyższe uregulowanie jest konsekwencją nowelizacji z 2013 r. obejmującej kodeks karny i kodeks postępowania karnego. Wprowadzenie zmian w tym zakresie służyło implementacji do polskich przepisów postanowień dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dn. 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępującej decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dn. 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW¹³.

3. Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego

Zgodnie ze wskazaniem w art. 185a k.p.k., dziecko będące pokrzywdzonym może być przesłuchiwane w charakterze świadka w sytuacji,

¹² E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, *Prawa ofiar przestępstw*, Warszawa 2009, s. 40.

¹³ K.T. Boratyńska *et al.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 383.

kiedy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla sprawy i tylko jeden raz. Ponowne przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w charakterze świadka nie jest jednak wykluczone, dopuszcza się bowiem taką sytuację w przypadku, gdy na jaw wyjdą nowe okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego odebrania zeznań, albo jeżeli żąda tego oskarżony, który w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego nie miał obrońcy.

Przesłuchanie dziecka w toku postępowania przed sądem nie odbywa się na rozprawie, tak jak w przypadku przesłuchania dorosłego świadka, lecz na posiedzeniu. Zgodnie z art. 30 § 1 k.p.k. przesłuchania małoletniego dokonuje sąd w składzie jednoosobowym, gdy postępowanie należy do właściwości sądu rejonowego, albo w składzie trzyosobowym, gdy sprawa karna toczy się w sądzie okręgowym. W tym miejscu należy pamiętać o tym, że art. 185a k.p.k. został wprowadzony do polskich przepisów procedury karnej z uwagi na konieczność otoczenia jak najpełniejszą ochroną małoletnich świadków (pokrzywdzonych) przed ich wtórną wiktymizacją, a służyć temu może zapewnienie jak najkorzystniejszych warunków przesłuchania, które powinno się odbyć w warunkach kameratealnych i przy jak najmniejszej liczbie uczestników¹⁴.

Poza sądem, podczas przeprowadzania przesłuchania małoletniego, musi być obecny biegły sądowy z zakresu psychologii. Sąd określa biegłemu psychologowi tezę dowodową wraz z pytaniami, na które biegły odpowiada w formie opinii. Pytania sądu dotyczą m.in. zdolności dziecka–świadka w zakresie postrzegania, zapamiętywania oraz odtwarzania spostrzeżeń, skłonności dziecka do kłamstwa, jego podatności na wpływ innych osób, rozwoju intelektualnego dziecka będącego świadkiem, jego widocznych cech w funkcjonowaniu społeczno-emocjonalnym oraz ich wpływie na treść i formę zeznań, a także relacji i więzi dziecka z innymi osobami, np. z oskarżonym, pokrzywdzonym czy innym świadkiem¹⁵.

W posiedzeniu sądu, podczas którego odbywa się przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w charakterze świadka, mogą uczestniczyć prokurator, obrońca i pełnomocnik pokrzywdzonego, a także przedstawiciel ustawowy pokrzywdzonego, o ile tylko nie ogranicza to swobo-

¹⁴ J. Mierzwińska-Lorencka, *Karnoprawna ochrona dziecka przed wykorzystaniem seksualnym*, Warszawa 2012, s. 156.

¹⁵ R. Kosior, *op. cit.*, s. 45–46.

dy wypowiedzi przesłuchiwanego małoletniego. W art. 185a § 2 k.p.k. wskazano, że w sytuacji, gdy oskarżony zawiadomiony o czynności przesłuchania dziecka nie posiada obrońcy z wyboru, to sąd wyznacza mu obrońcę z urzędu.

Przesłuchanie dziecka powinno być nagrane przy użyciu urządzeń rejestrujących dźwięk i obraz, a obowiązek ten nakłada przepis art. 147 § 2a k.p.k. Przesłuchanie pokrzywdzonego dziecka i utrwalenie tego w systemie audiowizualnym nosi cechę względnej obligatoryjności i wynika przede wszystkim z zasady jednorazowości takiego przesłuchania w toku toczącego się procesu karnego¹⁶. Co interesujące, sporządzenie z przesłuchania nagrania audiowizualnego nie zwalnia z obowiązku sporządzenia pisemnego protokołu, który stanowi podstawową postać utrwalania czynności procesowych oraz potwierdza fakt jej dokonania¹⁷. Co do zasady, protokół powinien w jak najpełniejszy sposób odwzorowywać przebieg przesłuchania. Nie tylko wszelkie wypowiedzi świadka powinny być zamieszczone w protokole, ale również wskazane jest ujęcie w nim opisu zachowania przesłuchiwanego oraz jego emocjonalne reakcje, np. płacz, śmiech, strach¹⁸.

W przypadku rejestrowania nagrania zeznań dziecka w systemie audiowizualnym i następnie sporządzenia z tego nagrania odpowiedniego stenogramu, polski ustawodawca dopuszcza, na podstawie art. 145 § 1 k.p.k., ograniczanie protokołu do odnotowania najważniejszych oświadczeń uczestników przesłuchania. Z kolei w treści art. 185a § 3 k.p.k. stwierdzono, że zapis obrazu i dźwięku przesłuchania dziecka jest następnie odtwarzany w trakcie rozprawy głównej, a także odczytuje się wówczas pisemny protokół z czynności.

Przesłuchanie pokrzywdzonego w charakterze świadka w oparciu o powyżej opisane reguły, co do zasady, odnosi się do dziecka, które nie ukończyło 15 lat. Jednak w przepisie art. 185a § 4 k.p.k. ustawodawca wskazał, że dopuszcza w pewnych sytuacjach działanie na podstawie powyższych postanowień również w stosunku do osoby, która ukończy-

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2011 r., V KK 143/11, publ. w Systemie Legalis, nr 429223.

¹⁷ M. Kornak, *Małoletni jako świadek w procesie karnym*, Warszawa 2009, s. 201.

¹⁸ *Ibidem*, s. 202.

ła już 15 rok życia. W sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania ukończył 15 lat, przesłuchuje się w warunkach określonych w § 1–3 art. 185a k.p.k., gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby mieć negatywny wpływ na jego stan psychiczny.

4. Przesłuchanie małoletniego świadka

Powyżej opisane zagadnienia odnoszą się do przesłuchania pokrzywdzonego dziecka w charakterze świadka. Ustawa nowelizująca z 3 czerwca 2005 r. dodała do kodeksu postępowania karnego art. 185b, w którym odrębnie uregulowano zagadnienie przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat. Generalnie przesłuchanie małoletniego świadka i pokrzywdzonego przebiega podobnie, lecz możliwe jest w odniesieniu do mniejszej liczby przestępstw — dziecko bowiem może być świadkiem podczas procesu karnego w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej oraz przestępstwa określone w rozdziale XXV i XXVI k.k. (w przypadku pokrzywdzonego dochodzą przestępstwa wymienione w rozdziale XXIII k.k.).

Małoletni, który nie ukończył w chwili składania zeznań 15 roku życia, zgodnie z art. 185a k.p.k., może być świadkiem w procesie karnym, o ile to, co powie, będzie miało istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W odniesieniu do dziecka–świadka również zastosowanie znajduje zasada jednorazowości przesłuchania, małoletni świadek w takim samym stopniu jak pokrzywdzony wymaga ochrony prawnej na gruncie przepisów prawa karnego. Konieczność ochrony nie wynika bowiem z rodzaju roli procesowej, jaką dziecko odgrywa podczas przesłuchania, lecz z obowiązku uwzględnienia właściwego rozwoju emocjonalnego małoletniego, które może być zagrożone w obliczu ponownego przeżywania traumatycznych zdarzeń. Przesłuchanie może jednak być powtórzone, jeśli wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub jeżeli żąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.

Identycznie jak w przypadku pokrzywdzonego, przesłuchanie świadka, który nie ukończył 15 lat, odbywa się na posiedzeniu sądu z udziałem biegłego psychologa. Uprawnionymi do obecności podczas przesłuchania, o ile nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego, są także prokurator, obrońca, pełnomocnik pokrzywdzonego bądź jego przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony, lub osoba pełnoletnia wskazana przez pokrzywdzonego.

Posiedzenie, na którym przeprowadza się przesłuchanie małoletniego świadka, powinno zostać utrwalone przez urządzenia rejestrujące w systemie audiowizualnym, powstały zaś zapis obrazu i dźwięku odtwarza się na rozprawie głównej, a także odczytuje się podczas jej trwania protokół przesłuchania.

Przesłuchanie małoletniego świadka, podobnie z resztą jak każdego innego świadka, musi odbywać się z zachowaniem pewnej chronologii postępowania. Małoletni, który nie ukończył 15 roku życia, musi zostać odpowiednio przygotowany do przesłuchania, aby zminimalizować poczucie stresu podczas składania zeznań. Upředzenie go i odpowiednie nastrojenie do przesłuchania umożliwi mniej nerwowy przebieg przedmiotowej czynności procesowej. Również podstawowym celem przygotowania dziecka do roli świadka jest zwiększenie jego zdolności do udzielania precyzyjnych i spójnych odpowiedzi, ponieważ właściwe przygotowanie znacząco zwiększa prawdopodobieństwo, że małoletni będzie postrzegany jako wiarygodny świadek¹⁹. W trakcie przygotowania dziecka do przesłuchania przekazuje mu się przede wszystkim wiadomości na temat tego, kto będzie je przesłuchiwał, gdzie przesłuchanie będzie się odbywało, w jakim terminie oraz jakie są w stosunku do dziecka oczekiwania, a także dlaczego jego zeznania są tak ważne dla sprawy²⁰.

Przesłuchanie, co do zasady, dzieli się na cztery etapy: etap czynności wstępnych, etap relacji spontanicznej, etap zadawania szczegółowych pytań oraz etap czynności końcowych²¹. W przypadku przesłuchiwania

¹⁹ J. Lipovsky, P. Stern, *Przygotowanie dziecka do roli świadka w sądzie — podejście interdyscyplinarne*, „Dziecko Krzywdzone” 2004, nr 6, s. 3.

²⁰ K. Chmielewska, *Ochrona przesłuchiowanych dzieci*, Warszawa 2012, s. 55.

²¹ *Ibidem*, s. 61–62.

dzieci, szczególnie tych najmłodszych, dopuszczalne jest ograniczenie przesłuchania do dwóch etapów, tj. etapu wstępnego oraz etapu zadawania pytań, ponieważ uzyskanie od najmłodszych relacji spontanicznej jest niezwykle trudne, a czasami niemożliwe²².

Pierwszy etap przesłuchania powinien rozpoczynać się od odebrania od dziecka danych personalnych oraz pouczenia go i wytłumaczenia przysługujących mu uprawnień. Na etapie czynności wstępnych osoba przesłuchująca inicjuje także swobodną rozmowę z małoletnim w celu nawiązania z nim kontaktu i wzbudzenia zaufania, co umożliwi zorientowanie się, w jakim stanie emocjonalnym dziecko w danej chwili się znajduje, czy towarzyszy mu napięcie, czy może już się nieco rozluźniło i otworzyło²³. Drugim etapem przesłuchania jest faza relacji spontanicznej, w której dziecko powinno podzielić się z przesłuchującym swobodną wypowiedzią, która nie powinna być przerywana przez organ prowadzący czynności, gdyż mogłoby to negatywnie wpłynąć — biorąc pod uwagę, jak bardzo trudne jest jej uzyskanie — na swobodę wypowiedzi dziecka²⁴. Trzecim etapem przesłuchania to etap pytań szczegółowych. Przejście do tej fazy przesłuchania powinno nastąpić płynnie i w taki sposób, aby dziecko nie odczuło presji czy stresu i nie wycofało się. Dzieciom powinno się zadawać jak najprostsze pytania (tj. co?, gdzie?, kiedy?, jak?, czym? dlaczego?, kto?) oraz unikać pytań wielokrotnie złożonych i skomplikowanych, z użyciem niezrozumiałego dla dziecka słownictwa²⁵. Ostatnią fazą przesłuchania jest faza czynności końcowych, podczas której przesłuchujący sprawdza, czy nie powstała konieczność uzupełnienia czynności i jeśli taka nie istnieje, to powstały z przesłuchania protokół podpisuje sąd wraz z protokołantem²⁶.

²² V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania na podstawie art. 185a i 185b k.p.k.*, [w:] *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, red. M. Sajkowska, Warszawa 2007, s. 49.

²³ K. Chmielewska, *op. cit.*, s. 63–64.

²⁴ V. Kwiatkowska-Darul, *op. cit.*, s. 51.

²⁵ *Ibidem*, s. 52.

²⁶ *Ibidem*, s. 54.

5. Cel i metoda badań

Powyżej opisane zagadnienia teoretyczne dotyczące przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego lub świadka w procesie karnym stały się przedmiotem badań aktowych. Akta spraw, które zostały poddane analizie empirycznej, dotyczyły spraw rozpoznawanych w wydziałach karnych Sądu Rejonowego w Białymstoku. Poruszenie przedmiotowej tematyki z perspektywy analizy empirycznej miało na celu skonfrontowanie założeń teoretycznych, szeroko dostępnych i opisywanych w literaturze prawniczej, z praktyką stosowaną w postępowaniu sądowym w toku toczącej się rozprawy dotyczącą przesłuchiwanie małoletnich w trybie art. 185a k.p.k. i art. 185b k.p.k.

W celu pozyskania danych aktowych dotyczących spraw karnych w badaniach wykorzystana została technika badawcza w postaci ankietowania akt spraw sądowych. Dokonana została selekcja spraw karnych i do badania wyodrębniono tylko takie, w których dzieci były przesłuchiwane w „błękitnym pokoju”. Narzędziem badawczym był specjalnie skonstruowany kwestionariusz do badań akt sądowych. Na początku badań sformułowano następujące problemy szczegółowe:

1. W jakim wieku były osoby małoletnie najczęściej przesłuchiwane w „błękitnym pokoju”?
2. W jakich warunkach przesłuchiwane były osoby małoletnie?
3. Jak często podczas przesłuchania obecny był psycholog?
4. W jakim zakresie na zeznania małoletnich miały wpływ osoby trzecie?

Wraz z powyżej przedstawionymi problemami szczegółowymi sformułowano hipotezy, które przyjęły formę następujących stwierdzeń:

1. Założono, że najczęściej przesłuchiwane w „błękitnym pokoju” osoby małoletnie miały 11–12 lat.
2. Przyjęto, że przesłuchanie wszystkich osób małoletnich najczęściej odbywało się na posiedzeniu sądu.
3. Autorka założyła, że najczęściej w czasie przesłuchania obecny był psycholog.
4. Przyjęto, że na zeznania małoletnich w znacznym zakresie mają wpływ osoby trzecie.

Przedmiotowe badania empiryczne zostały przeprowadzone w lutym 2015 r. Analizie zostało poddanych 12 spraw karnych, które były

rozpoznawane przez składy sędziowskie z trzech wydziałów karnych znajdujących się w Sądzie Rejonowym w Białymstoku (tj. III Wydział Karny, VII Wydział Karny oraz XV Wydział Karny) w latach 2011–2014. Analizie poddano jedynie 12 spraw karnych, ponieważ część spraw nie została zakończona prawomocnym orzeczeniem Sądu Rejonowego w Białymstoku, przez co niektóre akta znajdowały się w sądach wyższej instancji bądź w prokuraturach. Ograniczony dostęp do akt sądowych spraw karnych wynikał również z konieczności umożliwienia przeprowadzenia badań aktowych innym osobom spoza okręgu białostockiego Sądu Rejonowego (akta były wysyłane do innych sądów).

6. Wyniki badań

Analizę należy rozpocząć od przedstawienia liczby przesłuchań w „błękitnym pokoju” w celu ustalenia zmian ilościowych w tym okresie.

Tabela nr 1. Liczba przesłuchań w „błękitnym pokoju”
w Sądzie Rejonowym w Białymstoku

Rok	Liczba przesłuchań	Proc. przesłuchań
2014	229	48
2013	82	17
2012	50	11
2011	41	9
2010	47	10
2009	24	5
Razem	473	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych w Oddziale Gospodarczym Sądu Rejonowego w Białymstoku.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 1 odnotowano tendencję wzrostową w stosowaniu przesłuchań w „błękitnym pokoju” przez Sąd Rejonowy w Białymstoku. Łącznie w latach 2009–2014 zostało przesłuchanych 473 małoletnich. Największą grupę, bo aż 229 osób, stanowią małoletni przesłuchiwi w roku 2014 (48%). Najmniej osób zostało przesłuchanych w „błękitnym pokoju” w 2009 r. — było ich zaledwie 24 i stanowi to 5% badanych przesłuchań. W 2013 r. zostało przesłuchanych

82 małoletnich (17%), w 2012 r. — 50 małoletnich (11%), w 2011 r. — 41 małoletnich (9%). W roku 2010, w odniesieniu do roku 2011, odnotowano mały wzrost 10% — nastąpiło wówczas 47 przesłuchań małoletnich. Analizując dane w tabeli 1, zauważono tendencję wzrostową. Może to być spowodowane przyjęciem instytucji z art. 185 a i 185 b k.p.k. lub wykrywanych jest coraz więcej przestępstw, w których świadkiem lub pokrzywdzonym jest dziecko.

Następnie należało ustalić płeć przesłuchiwanym małoletnich. Wyniki badań zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela nr 2. Płeć małoletnich przesłuchiwanym
w „błękitnym pokoju”

Płeć	Liczba osób	Płeć w ujęciu procentowym
Dziewczynka	14	67%
Chłopiec	7	33%
Razem:	21	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując dane zawarte w tabeli 2, zauważono, że znaczną większość przesłuchiwanym stanowiły dziewczynki. Spośród bowiem wszystkich przesłuchiwanym dzieci aż od 12 dziewczynek odebrano zeznania, co stanowiło 67% wszystkich przesłuchiwanym dzieci. W 7 przypadkach odnotowano, że przesłuchiwanym byli chłopcy. Stanowiło to 33% badanej populacji.

W badaniach empirycznych zwrócono uwagę na strukturę wiekową małoletnich. Zostało to zilustrowane w tabeli 3.

Tabela nr 3. Wiek małoletnich przesłuchiwanym
w „błękitnym pokoju”

Wiek	Liczba osób	Wiek w ujęciu procentowym
7 lat	1	5%
9 lat	5	23%
10 lat	2	10%
11 lat	4	19%

12 lat	2	10%
14 lat	4	19%
15 lat	3	14%
Razem:	21	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Po przeanalizowaniu danych zawartych w tabeli 3 odnotowano, że najwięcej przesłuchiwanych osób małoletnich było w wieku 9 lat (5 osób stanowiących 23% badanej populacji). Kolejną najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 11 i 14 lat (po 4 osoby stanowiące po 19% badanej populacji). W dalszej kolejności należy wskazać osoby będące w wieku 15 lat (3 osoby stanowiące 14% badanej populacji). Kolejny przedział to małoletni w wieku 10 i 12 lat. Znalazły się tu po 2 osoby stanowiące 10% badanej populacji. Tylko jedna osoba, która była przesłuchiwana, miała 7 lat (5%).

Zgodnie z art. 185 a k.p.k. małoletni pokrzywdzony musi być przesłuchiwany podczas postępowania sądowego na odrębnym posiedzeniu. W związku z powyższym ważkim aspektem podczas przedmiotowych badań empirycznych było skonfrontowanie rzeczywistego realizowania kodeksowego wymogu przesłuchiwania dzieci poza rozprawą główną. Wyniki analizy wskazanego założenia ilustruje tabela 4.

Tabela nr 4. Miejsce przesłuchania małoletniego

Miejsce przesłuchania	Liczba przesłuchań	Miejsce przesłuchania w ujęciu procentowym
Rozprawa	1	9%
Posiedzenie	11	91%
Razem	12	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Po przeanalizowaniu danych przedstawionych w tabeli powyżej stwierdzono, że w 1 na 12 przypadków małoletni byli przesłuchiwani na sali rozpraw, nie zaś w „błękitnym pokoju”. Stanowiło to 9% liczby badanych spraw, podczas których przeprowadzono przesłuchanie małoletniego świadka. Z kolei w 11 przypadkach (91%) przesłuchanie odbyło

się na posiedzeniu w „błękitnym pokoju”. Zauważono, że podczas posiedzenia niejawnego dziecko czuje się bardziej komfortowo, bezpiecznie, jego wypowiedzi nie są skrępowane wpływem innych osób. Przesłuchanie podczas rozprawy może narazić małoletniego na niepotrzebny stres, a niekiedy wzbudzić lęk i strach, ponieważ może być obecny przy przesłuchaniu oskarżony.

Kodeks postępowania karnego wskazuje, że podczas przesłuchania małoletniego konieczna jest obecność opiekuna prawnego. Jest to kolejny aspekt, który został poddany analizie. Należy jednak nadmienić, że ustawodawca przewidział możliwości, w których sąd może zarządzić przesłuchanie bez obecności opiekuna prawnego. Wyniki badań dotyczące tej kwestii zostały przedstawione poniżej.

Tabela nr 5. Obecność opiekuna prawnego podczas przesłuchania

Obecność opiekuna prawnego podczas przesłuchania w postępowaniu sądowym	Liczba przesłuchań	Obecność opiekuna w ujęciu procentowym
Był obecny	8	67%
Nie był obecny	4	33%
Razem	12	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Badanie akt spraw karnych pozwoliło ustalić, że podczas przesłuchań prowadzonych w trakcie postępowania sądowego w 67% przypadków obecni byli opiekunowie prawni (8 na 12 przesłuchań). Badania wykazały, że w 4 przypadkach opiekun nie brał udziału w przesłuchaniu. Stanowi to 33%. Stwierdzono, że obecność opiekuna prawnego podczas przesłuchania, szczególnie w przypadku świadków małoletnich, pozwala się wyzbycić lęku i poczucia strachu przed nieznanym. Dziecko, widząc swojego rodzica, czuje się bezpiecznie, jednakże w przypadku zeznawania w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie obecność rodzica może powodować zatajanie faktów lub zeznawanie nieprawdziwych informacji.

Obecność psychologa podczas przesłuchania jest również niezwykle ważnym aspektem analizy zagadnienia przesłuchania małoletnich.

Przedstawione w tabeli 6 wyniki jednoznacznie wskazują, że ten obowiązek jest realizowany z najwyższą starannością i w każdorazowym przypadku (tj. w 100% przesłuchań uczestniczył biegły sądowy z zakresu psychologii).

Tabela nr 6. Obecność psychologa podczas przesłuchania

Obecność psychologa podczas przesłuchania w postępowaniu sądowym	Liczba przesłuchań	Obecność psychologa w ujęciu procentowym
Był obecny	12	100%
Nie był obecny	0	0%
Razem	12	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Z kolei w tabeli 7 opisano częstotliwość przesłuchania małoletniego. Co do zasady, przesłuchuje się małoletniego tylko jeden raz, jednak szczególne okoliczności dopuszczają możliwość ponownego przesłuchania dziecka, skalę występowania takiej sytuacji obrazują dane zamieszczone w tabeli 7.

Tabela nr 7. Częstotliwość przesłuchiwanie małoletniego

Częstotliwość przesłuchiwanie w postępowaniu sądowym	Liczba przesłuchań	Częstotliwość w ujęciu procentowym
Jeden raz	11	91%
Więcej niż jeden raz	1	9%
Razem	12	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Z danych liczbowych zawartych w tabeli 7 wynika, że w przypadku 11 na 12 przesłuchań małoletni zeznawał tylko jeden raz (91%). Sytuacja, w której pojawiła się konieczność ponownego złożenia zeznań, zdarzyła się tylko jeden raz, co stanowiło 9%.

Tabela 8 ukazuje natomiast stosunek łączący dziecko z oskarżonym.

Tabela nr 8. Stosunek łączący dziecko z oskarżonym

Stosunek dziecka do oskarżonego	Liczba osób	Ujęcie procentowe
Dalszy krewny	1	9%
Konkubent matki	2	18%
Ojciec	7	55%
Osoba obca	2	18%
Razem	12	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując przedstawione w tabeli 8 dane poddane badaniu, stwierdzono, że najwięcej osób małoletnich było przesłuchiwanym w sprawach dotyczących rodzica — ojca (7 osób, które stanowią 55% badanej populacji). Po 2 osoby były przesłuchiwane w sprawie konkubenta matki i w sprawie osoby obcej. Stanowi to po 18%. Jedna z osób składała zeznania w sprawie swojego dalszego krewnego (9%). Zauważono, że najczęściej oskarżonym jest osoba najbliższa dziecku — ojciec.

W badaniach empirycznych zwrócono również uwagę na kwestię wpływu i oddziaływania osób trzecich na zeznania małoletniego, co zostało zilustrowane w tabeli 9.

Tabela nr 9. Wpływ osób trzecich na zeznania małoletniego

Wpływ osób trzecich na zeznania małoletniego	Liczba przesłuchań	Wpływ osób trzecich w ujęciu procentowym
Stwierdzono możliwość wpływu na zeznania	7	58%
Stwierdzono brak wpływu na zeznania	5	42%
Razem	12	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Z danych liczbowych zawartych w tabeli 9 wynika, że w 7 przesłuchaniach w opinii psychologa formułowanej po przesłuchaniu odnotowano możliwość wpływania na zeznania małoletniego. Stanowi to 58% badanych przesłuchań. W przypadku 5 przesłuchań zauważono, że nie było żadnego wpływu osób trzecich na zeznania małoletniego (42%). Ma

to istotne znaczenie z punktu widzenia dokonywania oceny wiarygodności zeznań świadka. Po przeanalizowaniu danych zawartych w tabeli stwierdzono, że istnieje mała wiarygodność małoletniego świadka lub poszkodowanego podczas zeznań.

Poruszając kwestię wpływu osób trzecich na zeznania małoletniego w badaniach należy przedstawić również kategorie osób, które usiłują wywrzeć na dziecko wpływ. Wskazane zagadnienie przedstawiono w tabeli 10.

Tabela nr 10. Osoby trzecie wpływające na zeznania małoletnich

Osoba, która mogła mieć wpływ	Liczba przesłuchań	Udział procentowy
Ktoś z bliskich	2	29%
Jeden z rodziców — matka	1	14%
Rodzice	4	57%
Razem	7	100%

Źródło: Opracowanie własne.

Spośród 7 przesłuchań w 4 przypadkach zeznań małoletniego mogli na niego mieć wpływ rodzice (57%). Jedynie w 2 przesłuchaniach w aktach spraw karnych wskazano na kogoś z bliskich (29%). W jednym przypadku wpływ na zeznania mógł mieć jeden z rodziców, np. matka. Stanowi to 14% przebadanych przesłuchań.

Dokonanie wnikliwej analizy materiału zebranego podczas badań empirycznych akt sądowych spraw karnych rozpoznawanych w Sądzie Rejonowym w Białymstoku pozwoliło stwierdzić, iż pozyskane dane stanowiły wystarczającą podstawę do weryfikacji sformułowanych powyżej hipotez.

Hipoteza pierwsza, która zakładała, że najczęściej przesłuchiwani w „błękitnym pokoju” byli małoletni w wieku 11–12 lat, nie potwierdziła się. Analiza badanych przesłuchań pozwoliła na zweryfikowanie tej hipotezy, w wyniku czego zauważono, że najwięcej osób przesłuchiowanych w tzw. przyjaznych pokojach przesłuchań było w wieku 9 lat. Dopiero drugą najliczniejszą grupę małoletnich stanowiły osoby w wieku 11 lat, zaś w wieku 12 lat przesłuchano jedynie 2 osoby.

Hipoteza druga, w której przyjęto, że przesłuchanie wszystkich małoletnich najczęściej odbywało się na posiedzeniu sądu, potwierdziła się.

W przypadku jednej sprawy przesłuchanie odbyło się na sali rozpraw. Takie działanie sądu było spowodowane niezależnymi od sądu okolicznościami, a konkretnie stanowiło to wynik tego, że nagłośnienie w „błękitnym pokoju” uległo awarii, co uniemożliwiło zarejestrowanie przesłuchania w systemie audio/wideo. W związku z powyższym małoletni zaaprobował odebranie od niego zeznań na sali rozpraw.

Hipoteza trzecia, która zakładała, że najczęściej podczas przesłuchania osób małoletnich obecny był psycholog, potwierdziła się. Analiza akt umożliwiła sformułowanie wniosku, że wymóg obecności biegłego sądowego psychologa w trakcie przesłuchania małoletnich, wprowadzony przez ustawodawcę, został spełniony. Podczas analizowania akt spraw karnych dotyczących przedmiotowego zagadnienia ustalono również, że w zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i w postępowaniu sądowym zawsze był obecny biegły psycholog.

Czwarta hipoteza, w której założono, że na zeznania małoletnich znaczny wpływ mają osoby trzecie, również potwierdziła się. W zależności od rodzaju sprawy, w której przesłuchiowano małoletniego świadka bądź pokrzywdzonego w charakterze świadka, mogły na jego zeznania wpływać inne osoby. Na przykład w przypadkach spraw dotyczących obcowania płciowego z małoletnim poniżej lat 15, jeżeli sytuacja działa się na płaszczyźnie relacji rodzic–dziecko, wysoce prawdopodobne jest, że osoba pokrzywdzona obawia się zeznawania prawdy, ponieważ może to zagrozić jej życiu, zdrowiu czy umieszczeniem w pogotowiu opiekuńczym. Rodzice mogą oddziaływać na zeznania dziecka, obiecując małoletnim poprawę sytuacji, pokazując negatywną stronę zeznań przeciwko najbliższemu lub też stosując wobec małoletniego groźby.

7. Próba podsumowania

Podsumowując powyższe rozważania, wskazać należy, że przesłuchanie małoletniego w toku postępowania sądowego stanowi niezwykle cenne źródło materiału dowodowego. Przeprowadzenie czynności przesłuchania dziecka wymaga specjalnej wiedzy oraz umiejętności psychologicznych. Polski ustawodawca w dniu 10 stycznia 2003 r. wprowadził do kodeksu postępowania karnego art. 185a, w którym uregulował w spo-

sób szczególnie wyczerpujący problematykę przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego w charakterze świadka. Dostrzegając skuteczność wprowadzonego przepisu, postanowiono następnie uregulować kwestię przesłuchania małoletniego świadka, co zaowocowało uchwaleniem kolejnej ustawy nowelizującej z dnia 3 czerwca 2005 r., która wprowadziła do procedury karnej art. 185b k.p.k. Efektywność stosowania wskazanych przepisów potwierdziły badania empiryczne akt spraw sądowych, które były rozpoznawane w Sądzie Rejonowym w Białymstoku. Analiza aktowa pozwoliła stwierdzić, że przepisy art. 185a oraz art. 185b k.p.k. są przez organ sądowy w pełni realizowane, dzięki czemu materiał dowodowy, w skład którego wchodzi zeznanie małoletniego świadka, jest szczegółowy i wiarygodny. Szczególna staranność w zakresie ochrony dobra dziecka przesłuchiwanego w toku postępowania sądowego jest zauważalna na gruncie spełniania obowiązku przeprowadzania czynności procesowej w odpowiednio dostosowanym do tego miejscu (błękitny pokój) oraz uczestnictwa biegłego sądowego z zakresu psychologii. Skonfrontowanie przepisów procedury karnej z praktyką sądową pozwala stwierdzić, że zarówno postanowienia kodeksowe, jak i ich stosowanie przez sąd zapewnia małoletniemu wielowymiarową ochronę prawną.

Child as a witness in a criminal trial in theory and practice

Summary

The participation of a child as a witness in a criminal trial is of particularly great importance, because sometimes the testimony of a minor is the only source of information on the offense. In this article the authors discuss interrogation of child witnesses on the basis of Art. 185a and Art. 185b of the Code of Criminal Procedure in theory and practice.

Keywords: minors, witness, victim, interrogation.